

ZER

BIZKAITARRAI-BIZKAIERAZ*

235n. zenbakia
abendua 1998

BIZKAIKO FORU ALDUNDIA
KULTURA SAILA
LAGUNTZAILLE

**Arzelus'tar Ander
"Luzear"
1898-1949**

ILLETAK ZERUA BEZELAKOAK

Ondarru 'n giñen illetak aitzaki. Gaxotasun luzearen ondotik Zubikarai Alexander gizon gaztea il zen. Augustin Zubikarai'en semea dugu. Ba genekin erri baten ekintza zala azken agur ori.

Ondarru 'ko erria bat egiñik, osorik an izango zala. Augustin 'en seme ori ez genuen ezagutzen, aita berriz asko. Illero biltzen gera Euskerazaintzan.

Augustiñek bi seme galdu ditu urte berean. Gure

din, eta berealaxe ur aundietatik zetorrela. An denak bat bestearen ondoan, uin indartsuaren erdian zegoela, aizea ezin gelditurik zebilela, erriaren biotza zegoen ezin ixildurik, oskarbi argitasunez beterik eten gabe izketan; ondo elkartu ziren adiskide onak bezala biotzaren arnasa, maitasunaren atsa, batasunaren indarra, lanaren deia, euskaldunen amets ezitsua, ta euskara erri baten emaitza.

Euskal abestietan ez dut beinere olakorik ikusi. Ga

ZER ALDIZKARIA

Ordaindu, mesedez, ZER aldizkaria! (2.500 pezeta) kontu onetan:

EUSKERAZALEAK

BILBAO BIZKAIA KUTXA

Bilbao, 2095 0000 7 4 20.000 8961-5

Adiskide! Mesedez ZER aldizkaria aurrera eroaten lagundu eiguazu!

Ebagi orri onetan txarteltxu au eta eroan BBK'ra eta ordaindu 2.500 pezeta. Ez dozu ezer be idatzi bear.

Baiña aztu barik esan Kutxan zeure izena eta zeure erriarena.

Eskerrik asko!

adiskide miñari gure naigabea agertu nai genion. Euskerri osoarentzat ortxen genuen gure aitzaki ederra, gure idazle ospetsu oneri esateko, zenbateraño Euskalerriak bereixten dun sendi euskalzale benetako au, euskararen serbitzaria.

Eliza lertzen zegoen, bagenekin gizaseme asko izango zirala, baiñan an bezela, erri osoa ez...

Illeta baño geiago izan zen ospakizun bat ta erri baten esker gogozko sukarra. Orrelako illetak ez ditut beinere ikusi, iñun. Abesti aiek ez zuten mugarik, ez zen abeslari talde baten lana, ez zuen edesti gisako itxura, ezta antzerkiarena. Guk ez dugu orrelakorik ikusi.

Abesti aiek barrengo miñatik ateratzen ziren. Bai negar egin bear, erria lekuko. Den dena esan zioten Augustiñeri, batez ere zeñen ederra zen eskeñitako maitasuna, mugarik gabekoa, barrendik sortzen dena eta lertu arte erriak gogotik agertzen diona. Abesti guztiz ederrak ziren baiñan bat, bai, berexitasun osoakoa "Bide Kurtzean nago" du izena. Jauna artzerakoan, erria asi zen, denak eta bakotzak atera zuten otsaren indarra guztiz berexia, Euskaldunen neurri gabeko xamurtasuna eta atsa osasuntsuena. Abesti ura erri biotzaren indar egokiena zen baita ere estitsuen. Erria itsasora zijoala zirur-

bi ta argi esango nuke abesti onek bakarrik, beste abesti denak batuta balio lukela. Auxe bezelakorik ez dugu ezer ez. Euskal abeslari denak ondo ezagutu bear luke tena. Barren barrenean nabari nere atsegiña, maitasuna ta itxaropena, iñoiz bezelako itxaropena. Negar egin bear etengabe. Malko lodiak, ankaren ondoan putzu bat egin zuten.

Ziur nago Faraon askok ez zutela orrelako illetarik izango.

Orain galdera bat egiten diot nere buruari: Orren ederrak izan ba dira semearen illetak nolakoak izango ote dire Augustin Zubikarai 'renak? Erriak asmatuko du zer egin.

LATXAGA

**GABON ZORIONTSUAK!
URTE BARRI BAKETSUA!
ZER'en ZUZENDARITZAK**

EUSKALERRIAN EUSKERAZ

IR A Z

U4

1998-99 KASTU RTEA

OGEITAMAIAKAGARRENA

BIZKAIERAZ

IRU MAILLA ETA ALKARRIZKETA

Egunak: ASTELEN, EGUASTEN ETA BARIKUETAN EDO ASTEARTE ETA EGUENETAN

Orduak: GOIZ, ARRATSALDE ETA GABETAN

Ordaña: 18.000 PEZETA

Izena emoteko-tokia: EUSKERAZALEAK

COLON DE LARREATEGI, 14-2 - URRUTIZKIÑA 423 53 22
BILBAO

31² CURSO DE EUSKERA BIZKAINO

3 NIVELES Y CONVERSACION

Días: LUNES, MIERCOLES Y VIERNES, 0 MARTES Y JUEVES

Horas: MAÑANA, TARDE Y NOCHE

Curso completo: 18.000 PESETAS

Inscripciones: EUSKERAZALEAK

COLON DE LARREATEGI, 14-2 - TELEFONO 423 53 22
BILBAO

LAGUNTZAILEA

COLABORA

'41

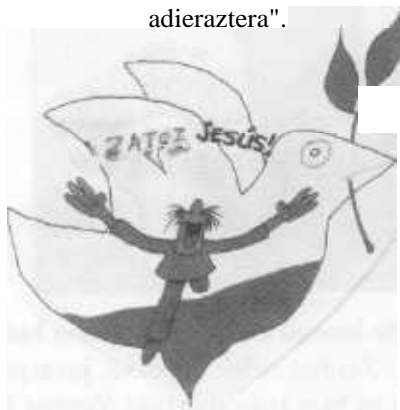
BBK
Bilbao Bizkaia Kutxa

Olentzaro albistari

Jose Miguel Barandiaran'ek zionez (Z. ARGIA 1972. XII.24), zenbait errietan "Kristo jaio berriaren albistea otsegitera menditik beera datorren gizona dala diote Olentzaro". Ondoren gogoratzen digu nola galdu ziran jentillak Kristautasuna etortzean eta onela jarraitzen du:

"Baña bat gelditu zan eortzi gabe eta bizirik. Menditik beera jetxi eta Kristoren jaiotzaren berri eman zuan ibarreko eta errietako jentillen artean. Auxe zan leenengo Olentzero eta Euskal Erriko aurreneko mixiolaria.

Olentzero joan zaigu
 mendira lanera
 intenzivarekin
 ikatz egitera.
 Adu duenian
 Jesus jaio dala
 lasterka etorri da
 adieraztera".

Orrela jarriaten
 du gure maixu zaar-
 rarak gai oneri
 buruz:

"Erri batzuetan
 ahistori oni, Kris-
 to'ren iragarleari,
 Mairua deitzen dio-
 te; beste batzutan,
 berriz, Jentilla..."

Olentzaro ardo-edale rnozkorra

Aldaketa moskorretik mozkorrena, geiegi ez zekien
 batek egingo zuela. Donosti aldekoa seguru asko. Mokorra
 ardo-zale gizaki bat egin dute. Eta, aldaketa orretatik sortu
 dira ainbat eta ainbat bertso:

Olentzero begi gorri
 nun arrapatu dek arrai ori
 Zurriolako arkaitzetan
 Orra, orra, gure Olentzero
 pipa ortzian duela escrita dago...
 Olentzero guria
 ezin degu ase
 bakarrik jan dizkigu
 amar txerri gazte.
 Saiaski ta solomo
 makiña bat este...

Erri zaarra gora eta oiturak gordetzen iaioak; baserrieta-
 ko lana izan da. Gaur gure baserri asko pikutara joan dira
 eta etena aundia gartatzen ari da egunetik egunera... Laister
 ez degu gure aurrekoen antzik ere izango... Baña, ondo edo
 gaizki, Kristautasuna gorde degu orain artean urte askotan
 eta gure oneTako. Segi dezagun aurrerantz ere bide ortatik.

Alaitu ta poztu gaitezen
 gaurko gabaarekin
 gure Jesus onaren etorrerarekin.

BARTOLO ARROPAINGO

**EUSKERAZALEAK ALKARTEAREN
 EUSKAL-ASTEIA 1998
 (Bilbao'ko Udalaren babespean eta laguntzaz)**

Urte guztietan lez aurte be EUSKERAZALEAK ALKARTEA'k Euskal-Asteia ospatuko dau.

Zemendiaren 30'etik abenduaren 3'ra izango da, Eskolapiotarren Ikastetxean Aida. de Rekalde kalean, 19. atean, arratsaldeko 8'retan.

Oneik izango dira izlariak eta gaiak:

30.- Astelena: Zubiri'tar Iñaki: Arrese Beitia'ren olerkaritza.

1.- Martitzena: Legarreta'tar Asier: Bertsolaritza.

2.- Eguastena: Latxaga (J.M. San Sebastián): Dabadié euskalzale ta idazlea.

3.- Eguena: Murua'tar Jose María: Euskerea ta Euskerazaintza.

Itzaldi guztiak izango dabe aurkezpena, alkar-izketa ta bertsoak. Oneik Paulin Solozabal bertso gille dala.

Beioake euskalzale guztiai gure deia.

ANDER ARZELUZ, OMENDUA

Deba' n, illero egiten doguzan EUSKERAZAIN-TZA ERRI-AKADEMIA'ren batzarretan, batzarkide bat Amale Arzeluz izaten dogu. Andra langille ta goragarri au "Luzear" izena artu eban Ander Arzeluz'en alabea da. Eta aurtan Ander onen jaiotzarik eungarren urtea dan ezker, omenaldi bat egitea erabagi gendun. "Luzear" izan zan lakoa izan zalako, Sabino Arana Fundazioagaz berba egitea erabagi eban Amale'k eta orrelantxe egin be egin eban. Alde bietatik gauzak gertatu eta omenaldi ori Donostia'n egin zan aurtengo urtillaren 24'an Gipuzkoa'ko Kutxaren aretoan. Lenengo geure ille-
roko batzarra egin genduan eta gero omenaldia.

Omenaldirako pozez artu genduan geure artean Mari Karmen Garmendia eta bardin Fundazioaren zuzendari dan Anton Aurre Adiskidea eta Gipuzkoa'ko Foru-aldundian Kulturako arduradun dan Koruko Aizarna.

Lenengo idazki au izenpetzen dauan eta Euskerazaintzaren zuzendari danak egin eban aurkezpen labur bat eta gitxi gorabera auxe esan eban: Bizitza

osoa aterriaren alde lanean emon eban gizon baten omenaldian gagoz. Zenbat neke, espetxe, jazarpen, guda ta bake ikusi ta bizi izan dauzan! Zenbat lan idazten, itzaldietan, izparringietan eta jakintza-arlo askotan! Olako gizonak egiten dabe gure erria eta erriaren edestia! Baiña sarritan aitzuta eukiteb doguz! Orixo jazo ez daiten egiten dogu gaurko omenaldi au, erriak gure edestira sartu daitezcan. Goratu daiguzan gizon eta andere antzagarriak! Ospatu daigun egun onetan Luzear aintzagarria!

Jarraian Anton Aurre'k egin eban berba, astitsu ta egokiro eta Luzear'en bizitzako zeatzasunak argi ta garbi agertu ebazan, gero esango dogun lez.

Urrengo Amale bera izan zan izlari eta argibidezko argazki edo diapositibak aurrean dirala, polito erakutsi euskuzan bere aitaren bizitzako jakingarriak.

Eta amaitzeko Mari Karmen Garmendia kultura-ko Kontzeillariaren itzaldi labur eta egokia.

Urrengo egunetan izparringietan ospakizun onen barria zeatz agertu zan, argazki ta guzti. Emen agertzen doguz argazki batzuk.

Ona emen orain DEIA egunkariak agertutako barri batzuk:

Luzear'eri zor jako entzun-ikus bidez euskera irakasteko lenengo irakasbidea eta sortu-barria zan euskal-irratian, euskera zabal-zabal erabiltea.

Eriotzara epaitua izan zan bere sasoiari erria ta izkuntza maite ebazalako. Burgos'en izan zan ori eta antxe igaro ebazan espetxean bost urte. 1943'n aske unen-arte.

Berak idatzitako beste lan askoren artean "Neskamearen marmarrak" eta "Euzkadi a^gur" dira gogoangarriak.

Mugaz bestaldera joan bear izan eban eta iparraldean eratu eban EAJ eta EBB'aren lendakari-orde izatera eldu zan.

Ber-ogeiko urte inguruan, Rezola'gaz batera, "Euzkadi Irratia" sortzen laguntzaille izan zan eta Baiona'n il jakun 51 urtekoa zata, 1949n. urtean.

Barri guzti onek zabaltzeko Amale alabeak liburuskak bat zabaldu eban, beronek idatzia, an ziranen artean. Or agertzen zana agertu eban itzaldian. Luzear'en illobeak gertatutako bideo baten bidez. An izan ziran Jon eta Lartaun Zinkunegi egilleak.

Amaitzeko, gogoratu daiguzan azkenean Mari Karmen Garmendia'k esandako berbak: "Gure aurretik izan do^guzan gizon eta emakume zintzoen jarraitzaille jatorrak izan gaitez. Gure indarrak alkatzea Iortzen ba'dogu, Euskalerrak eta euskerak Europa barruan zor jaken tokia izango dabe eta orrelan etorkizuna eskuratuko dogu, oroimena alboratu barik.

Azkenean AGUR JAUNAK abestu gendun go^goz eta biotzez.

Omenaldia amaitzeko, Donostia'n dan sagardotegi ospetsu batera urreratu giñan eta bazkal-ostean erriko abestirik ederrenak abestu genduzan.

OLAZAR'tar Martin

Zubikarai'tar Augustin

Gomutak

Saturrararen'go Seminarioan alkar ikusi genduan 1926'garren urteko Urrian, latina ikasteko higarren urtean. Berak amabi urte eta nik amalau.

Apaiz izateko asmoa agertu nuenean. neure gurasoek Lekeitio'ra eramane ninduen Don Juan Eguskiza'rekin lenengo ikastaroa egiteko. Zergaitik Lekeitio'ra eta ez Saturrararen'era? Ba. neure amama, aitaren aldetik, Lekeitio'n bizi zalako.

Bigarren latin-ikastaroan, Gabonetan, gaxorik gertatu nintzan eta bi urte galdu nituen. Bigarrenez, Saturrararen'era. An ezagutu nuen Ondarru'ko mutiko alai eta lagun atsegin bat: ikasketak, berdiñak. Neri aurretik gertatuko gertatu jakon herari laugarren urtean. Alde egin zigun gaxorik. Galdu genduan ikaslagun zintzo bat...

Urteak pasa ziran eta, 1936'garrenean, guda negargarri hat sortu zuten anai artean. Lazkao'n bizi nintzan Napparroa'tik gertu eta. ar'antzaleen antzera, bota zituzten beure sareak Gipuzkoa osoan. Aldamenetara igez egin genduenok. sareetan preso. Aurrera jo zutenak, Bikai'raño ez ziran gelditu. Napparroa'tik agertutako gudarosteak be, Ondarroa'n atsedean artu eban.

Bakoiza beure lurraldean ibilli arren. geuk izaten genduen Bizkaiko berri. Jakin genduan euskarazko egunkari bat atratzen chela. Augustin eta Jose Mari Arizmendi (Gasteiz'ko Seminarioan Kardaheraz lanetan alkarrekin ibilliak) tartean zirela. Gerora jakin nuen Augustin truke hatean sartun ebela... Andik aurrera. ezer he ez.

Eldu giñan 1950'garren urtena eta Deba'ra ekarri ninduen txanburu. Arrezkero asi giñan ber'iro alkar ikusten eta bere lanen berri jakiten. Bañan artu-eman estuak gerorakoak izan dira: 1970'an, Kardaberaz Bazkuna ber-itzean. an agertu zan Augustin lanean laguntzen; Kardaberaz'tik Euskerazaintza sortzean, batez he: illero alkatzen giñan batzarretarako. Bera dogu Lendakari ordeko be.

Aizkeneko batzarrera aurtengo Iraillaren 26'ean azaldu zan beti bezin zintzo. Andik zortzi egunera eman zion gaitzak... Zenbat lan bizitza osoan Euskeraren alde. Oraintxe bertan. 84 urte hizkarrean ditula, aldizkari auek zuzentzen zitun: Ondar'oa, Arranondo eta Euskerazaintza... Billerarik ez du etorri gabe utziko. gaxorik ez ba'dago. Betiko lagun zaar gogoangarria.

Deha'tik, Azillak 16. Urtea 1998.

ARRINDA'tar ANES

BIZKAITARRAI BIZKAIERAZ

EUSKALDUNAK ORAIN ETA BETI

Noizkoak eta Nungoak?

Galdera oiei erantzuteko. orain eun urte. Euskera bakarrik zuten jakintsuek esku artean.

Lan orretan ibilli diran geienak. danak ez ba'dira. apaizak eta prailleak izan dira: latiña bazekiten: griego ere bai: hebreo apur bat zeñek ez? Ortik Semiten izkerak ikastera pauso bat dago: pauso ori bat baño geiagok eman zuten.

Emendik kanpora eta Ekialdean. izenak topa zituzten emengoan antzeko berdiñak: Araxes erreka Ararat mendia azpitik... emen bazela (Araxes erreka eta Aralar mendia aren gairietik). . Arno erreka Italia' n, Amo mendia Mutriku' n...

Euskera

Zer ondorio atera zituzten Euskera utsarekin?

1/ Euskera ez dala Indoeuropeotarren izketariko bat... Aurrekoa dala... Aiek Europa'ko izkera eta kultura guztiak zapaldu eta desegin zituztela orain 3.000 urte... Ordurako Euskera zaarra zan eta dirau.

2/ Ekialde edo Orienteko. mintzaira zaarrek badutela Euskeraren antza apur bat... Eta. ortik edo, ondorio au atera zuten: andik etorri ziralda onera Euskaldunak.

3/ Erroa apaiz giputzak esaten diguna da, Adam'ek euskeraz egiten zuela (Erroa: "Paraiso Terrenal") eta Diharce de Bidassonet Abate prantzesak bere "Histories Cantabres" liburuan diñoenez Kreatzalleak berak be Euskeraz egite eban: José García Oregon Aramburu idazleak ere badu liburu bat izenburu onekin: "Euskera Paradisoko Izkera".

Guri gaur. esate auek barregurea ematen dipute: baña. eun urteko jakintzarekin ez zebiltzan ain bidetik alde. Orduko Biblia'ren agerpenak oso ziran motzak eta Adam'en denborek Jesus'en gandik 4.000 urteko alde besterik ez zeukaten. Gure jakintsuek bazekiten Euskerak 6 000 urte zituela, lanabesak euskeraz arri itzakin sortu ziralako: aizkora. atxurra, artasiak, aiztoa, zulakaitza... eta abar.

Jakintzaren une aren egoerarako ez egozen ain gaizki landuak Adam eta Euskeraren arteko ar-emanak...

4/ Euskerak. bere erara, erakusten digu geure aurrekoen historia. Euskerak berak agertzen digu zer gauza eta zer izenegaz artu genduzen erromatarren eskutik. Esate baterako orra bi izen sagardotegietan bearrezkoak diranak: tolare eta kupela.

Zeñek ez leuke esango biak euskera utsa ez diranik?

Atan be, biak dira latin utsa: 'torcular' eta 'cupella'. Torcular, euskeraz tolare, murriztu egin da. silaba bat galduz: kupellak. berriz. zer-esana aldatu dau. Latiñez cupella cupa txikia da: guk. berriz. Kupela cupa aundia egin degu. Erromatarrek bi itz onek ardotarako erabiltzen ebezan; guk, ordea. sagardotarako. (EUSKERA-ZAINTZA aldizkarian. XXIII zenbakiaren 13-15 orrialdean zerrenda luzca dator erromatarrek erakutsitako gauzen izenekin).

Latiñezko itzak erromatarren erara gorde ditu Euskerak: C beti da K (pace=pake): H ere K da ("aher belste" idatzi eben orain bi mila urte Pireneetako arlosa batean eta guk "aker" esaten degu K bihurturik H ori).

Euskera eta euskal-edestia

Euskera gure historiaren gorde-lekua da. Gauzatxo bat agertuko dizuet Lekeitio'kca. Bi gizaldietan. XVI-XVII eunkietan, gutxienez ibilli ziran euskaldunek Ternua (Terranova) bidean arrantzarako: baña Utrech'eko Itunaren (1713) ondoren. ez ziran geiago joan 1927'garren urtean PYSBE bakallautan asi arteko guztian. Berreun urte joanik gabe.

Lekeitio'n, beste errietan bezela, aztuta zeukaten Ternua. Alaz ere 'Tierno-kabria' erabiltzen eben. kabra gorriska baten izen. Itxaskabra gorri-illuna da eta aiteztan arrapatzen da. Tierno-kabria. berriz, argi goa, kanpoko arraiña da. Nere aita PYSBE'ko Ontzietan Ternua bidean asita zegoen. makallautan. Gabon inguruan joan giñan biok Donosti'ra La Brecha izeneko merkatura bixigu billa. Kabra gorriskak egozan eder-ederrak eta onela esan neutson aitari:

– Kabra onek bai itxura polita emoten dahiela.

– Orrek Terranova'n ugari dagoz: baña guretzako probetxurik gabe.

Une aretan argitu zitzaidan burua: Lekeitio'n. berreun urtez ez iñor Ternua'ra joan eta ez dakite iñor sekulan an egon danik be; baña. kabra gorriska oneri orduko izena gorde diote, naiz zer esan nai duen, jakin ez. Or Ternua-kabria, Tierno-kabria biurtu. Galdutako oroipena, itzak gorde. Millaka orrelako gauza gordetzen ditu Euskerak bere sabelean; ikusten jakin bear.

Eta ez geure Historia bakarrik: Euskera Europa ko izkereen "subtractum" da; azpiko oiñarri antzeko zerbait. Bi urte dira Alcoy (Alicante) errian Ibero-idazkera bat agertu zala eta idazkerea iberoa izan arren. ango berba zerrenda batek euskeraren antza du. Euskera ilko

ba'litz. zelta, ibero eta Europa'ko mintzaira eta bizikerak, lagun bat galduko luteke...

Alaz ere. nundik etorri geran, Euskera utsakin. asma-tu ezin.

Orain 100 urtetik onera

Gaurko egunez. Euskera bakarrik baiño gauza geiago dauzkagu gure histori-aurreko bizimodua ezagutzeko.

Altamira koba-zuloa (Santillana del Mar - Cantabria). Koba orretako bisonte-gela zoragarria Santuola medikuak aurkitu zuen. Bera margolaria izanik. ez zion iñork sinistu: berberak egiñak zirala: gezurretan ari zala; gezurtero bat besterik ez zai a...

Amar urte luze iraun zuen gizon arren nekaldiak. Amargarren urtea betetzeko, Les Comberelles Frantzia'ko leizean. agertu ziran marrazki berriak... baña. ordurako Santuola il berri zegoen: illerrira joanik zan, ezer jakin barik. Altamira'k eman zion biotz ondoko larria berarekin eraman zuen beste mundura...

Arrezkero eun baño leize geiago aurkitu dituzte. Borden in guruko Dordoña tik asi eta Asturias'eraíño. Euskal-lerria koba guzti oien ardatza da. Bizkaia'ko Santimamiñe, Gipuzkoa'ko Ekain eta Altzerri. margo eta xixilikatuz betetako leizeak dira. Koba onek Dordoña tik datoz Pirenee mendietara. eta onen bizkarretik zear sartzen dira Gipuzkoa. Bizkaia, Kantabria eta Asturias'en.

Beuren marrazki eta margoekin leize oiek. geure aurrekoen bizitza argitzen digute orain 20.000 urtetik onuntzarako bidean amar milla urtez... Hiztoria-aurreko zati ori agertzen digute su-ziri argitsu batzuen antzera...

Koba oien gaiñetik badira beste orrenbeste egoitzak izandakoak eta oietan ere, curen bizitzaren millaka arrasto utzi zizkiguten. Illobiak diran leizeak ere badira gure artean pillo bat.

Gauza onek asko ez dirala. badituguz geure mendietan. artzaiek beuren illentzako egiñiko bosteun trikuarri. Orain 5.000 urteko biziera erakusten digute oiek ere.

Geroago, gaurtik 3.000 urtez. Cromlechak etorri ziran geure erriaren ertz batera. eortzeko beste era baten agerpenak. Castro eta gaztelu egoitzak izan zituzten lagun.

Orain bi milla urteko erromatarren garaian, euskaldun jainko txikiei eskeiñitako arlosak, azaldu ziran Pirenee-mendietan.

Orra zenbat gauza berri. eun urtetik onera. antxiñako Euskal-lerria ezagutzeko lagungarri.

Mula eta Geneak

Oiek danak asko ez dirala, gau' eguneko euskaldunen odolak eta geneak beste bide berri bat eskeintzen digute noizkoak eta nungoak geran jakiteko.

Urriaga da aitaturako egoitzak izan diran leizeetatik bat eta Deba'ko Itziar auzoan dago. Eta ango kaska-ezurretatik atera zuen D. Joxe Miel Barandiaran'ek hipotesis bat. susmo jakingarri bat. auxe: Euskaldunek ez zirala Ekainetik, Orientetik, etorri, bertako umeak ziralako; Cro-Magnon'etik zuzenean datoztelako.

Nola gertatu zan?

Urriaga'ko koban bost kaska-ezur aurkitu zituen eta ezur aietatik atera zuen susmo ori. Eboluzioaren bitartez CroMagnon'eko askaziak. etniak, beste askoren artean, etnia berri bat sortu zuen Pirenee-mendien inguruan. Kaska-ezur batek CroMagnon'ekoen antza du eta besteak gurko euskaldunen berdiñekoak dira. 1936'garreneko anai-arte gerrak estanda egin zuenean, On Joxe Miel Urriaga'ko aztarnategian zebillen. kaska ezur -oiek eskuetan zituela. Susmo orren ondorena au da: Gu ez Bera iñundik etorri; bertakoak gera.

Odolak eta geneak egi biurtu dute Don Joxe Miel'en susmoa.

Odola

Nondik-nora ateratzen dute odoletik geure antxiñatuna?

Iru odol mota daude gizakien artean: O, A eta B. Iru oien artean, garbia O da: ez ditu ez A eta ez B. Bi zerki auek giza-odolean sartutako bi kutsadura dira. A zerki Europa'ko Iparraldekoa da; B zerki, berriz. Ekialdekoa. Orientekoa. A eta B zerki edo elementoak odola kutsatzen dute. Garbia, beraz. O odolmota da.

Bertoko Euskaldunen artean, erdiak O odolmota dute; $\frac{1}{2}$ 45 odol mota A; besteak, % 5, odol mota B. B zerki Ekialdekoa ba'da euskalduna ez da Ekialdetik etorri. ez da Oriente'tik etorri. Euskera, eta besterik gabe. zebiltzanak, aiek bai urten zuten Ekialdetik etorri giñala: baña, odolak beste era batera erakusten digu. A zerki euskaldunek badute ia erria, % 45; kutsadura au Europa'ko Ipar-aldetik etorri zaigu gure artera. Baña. odolik garbiena Pirenee-mendietako Sartaldean. Occidentean, dago.

Nundik sartu zan A kutsadura euskaldunen odolean?

Ez digu iñork arazo ori argitzen baña, Europa'ren Iparraldekoa ba'da. andik etorri bear. Indoeuropeoena Europa erditik eta iparretik, European zear zabaldutako erria zan. Geurera ere bai: Araba eta Naparroa ko gallur askotan kokatu ziran orain iru milla urtetik atzera: eta geroago, Gipuzkoa eta Bikaian ere bai, lareun urte Kristo jaio aurretik. Erromatarrek. geure artean agertu ziran, orduan galdu ziran mendi gallurretako (castro, castillo. castillete... gaztelu) egoitzetan bizi ziran indoeuropeoak. Nola galdu ziran ez dakigu, galdu zirala, baizik. Ainbeste A zerki edo elemento gure artean izateak gure artean urtu ziralaren antza ematen du. Nundik, bestela?

EUSKALDUNAK

B zerkia Ekialdekoa da eta oure artean $\frac{1}{5}$ besterik ez dago. Elemento onek lenago esandakoa argitzen digu berriro, euskalduna ez dala Ekialdetik etorri. Andik etorri izan ba'litz. B kutsaduraz beteta etorriko zan, Ekialdekoa bait da B zerki au...

Orra berriro On Joxe Miel Barandiaran'goaren susmoa argitu.

Odolaren zorioneko Rh

Oraintsu, 1944'garren urtean, kutsadura berri bat topa zute gizakien odolean eta orixe da Rh. Izena Macacus RHesus tximiñoaren izenetik artuta dago: arrek duen zerki edo elementoa da. Oso dago gizaki guztien artean zabaldua...

Arazo onetan be, euskaldunen odolak leku berezia du Europa'ko odol guztien artean. Rh gutxien Pirenee-mendietako gure ertzean dago. Ertz orretatik gora, beera ala Ekialdera, ugaritzen dijoa, batez ere, Ekialderantz. Asia'n eta Afrika'n dan ek dute Rh zerkia; guk. erri osoak ez degenez, ezta gutxiago ere, ez gera andik etorri. ez Asia'tik ez Afrika'tik; ancik etorri ezkeroz, kutxatuta etorriko giñan... Emen bertan sortuak gera; Rh gutxiena Euskalerra'ko Pirenee mendiek duten lekuan.

Orra susmoa berriro egiztatu.

Geneak

Geneei buruz zer diñozu?

Luigi Cavalli Sforza, Genova'ko italiar au. Laterri Batuetako Ikastola Nagusi batean, genetika arazoan dago irakasle. Eta jakintsu onek au diño: Euskaldunen genetatik ateratzen da. eurak dirala Europa'ko erririk zaarrena. Seure acaben aztarnak topatzeko, ez daukagu Historian atzera joan bearrrik; aztarna oiek gaur eguneko euskaldunen gorputzetan diraute. Eta, eurak dira jakintsuen azter-gai. "Orain 30.000 t'ite euskaldun guztiak zeuden Rh kutxaduratik aske. gaur % 30 besterik ez badira ere. Euren inguruko errietan $\frac{1}{15}$ bakarrik dira Rh gabeak". Onetan be, odola eta geneak. batera datoz.

Baña, zer dira gene onek?

Gorputzean bizirik diraun zati txikienari zelula, soinkizkin edo bizi-alea deitzen diote. Zelula onek badu beste kizkin edo nukleo bat ere eta beronen barruan. nukleo barruan, zurubi baten antzeko diran kromosomak; kromosoma edo zurubil onen mailletan daude geneak.

Kromosomari gun-aril ere deitzen diote eta kromosoma bakoitzeko 50.000 gene daude. Gene bakoitzak. mezu bereizi baten bidez (mensaje codificado). proteina bat sortzeko apaindura edo ordenamentua du.

Gure gorputzak izugarritzko lantegi baten antza du, eta

geneek zuzentzen dute miragarritzko gorputzaren naaste eta zailtasun guztien kopurua.

Gene oietan daude (Sforza jakintsuak dionez) munduko gizatal de bakoitzaren historia. Eta, berez, ez dira sekulan aldatzen.

Don Joxe Miel Barandiaran'gok susmoa artu eta bere ondorengo jakintsuek susmo ori egiztatu: Euskalduna, alegia, Cro-Magñon'eko gizakiaren ondorena da. Ez ba bere billa emendik inora joan bear.

Gaur-egunetako bideak

Ogeigarren gizaldi onetik aruntz gure Erriaren asiera billatzeko Euskera beste bide Tik ez zuten jakintzuek. Gaur, berriz, Euskera euskal odol -motak. Rh eta geneak dituguz artarako bide berriak.

Auek dira euskaldun biziengandik sortutako bideak; gaurkotasun guztia sabelean dabenak. Arkeolojia'tik artutako beste bide asko badaude gaur. atzo ez zeudenak. Ez dira bizidunen bideak, ildakoek utzitako arkeoloji aztarnak eta gizaldi onetan aurkituak.

Euskaldunen egoitza izan ziren leize zuloak: 20.000 urte.

Eleiza izan zirenak, manazki eta margoz beteak.

Illobi izan zirenak.

Trikuarriak. auek ere illobi: 5.500 urte.

Castro eta gazteluak, europatarren egoitzak: 3.000 urte.

Cromlechak eta tumuloak: illobi: 3.000 urte.

Erromatarren arlosa eta aldara: 2.000 urte.

Erromatarren galtzarak eta zubiak.

Gaurtik aurrera zer bide berri izango dituguz? Auskalo. Nork asmatuko zuen orain eun urte, arrezkero aurkitu diran ainbeste bide berri?

Paperak

Ondorengo euskaldunen historia paperak osatzen du; geure etsaiek idatzitako paperak.... Erroma'ko kultura txikitu zuten Ifar-aldetik agertu ziran Barbaro-basatiek. Aien ondoren, illuna.

Erri basati aietatik sortu ziran frankoak eta Bisigodoak. Frankoek Ipar-aldetik eta Bisigodoek Ego-aldetik, eraso zioten etenik gabe euskaldunci, urteak joan eta urteak etorri. Pirenee mendiak ziran euskaldunen gorde-leku eta ezin izan zuten erri basati onek euskalduna menperatu. Nola egoten da zaldi-perra goritua mailluaren eta ingudiaren tartean? Ala-moduz euskalduna Pranco eta Bisigodoen tartean.

Bisigodo errege guztien ikurra beti izan zan au: euskaldunak menperatu ditut; baña, ori gogo utsa gertatu

zan... Ori. idatzi bah euskaldunak gaiztoak zirala idatzi bai, nola frankoek ala bisigodoek. Prensa txarra izan degu beti: "Largos en facellas y cortos en contabas" izan ornen gara, "egiten luzeak. kontatzen motzak". Garai aietan ez giñan motz idazten. ezer ez bait genduen idazten. Motzago ezin. Orduko paperei begiratu ezker, euskaldunak beti izan gera gaiztoak, okerrak, erruki gabeko terrorista ankerrak... Eurak egiten zituzten sarraskiak eta erri txikizioak. oiek danak garaipen aipagarriak ziran dizdiraz eta oorez beteak... Eurak idazten zituzten burruka guztien kronikak eta beti jokatzten zuten curen buruca alde... Geuk ez gendukan iñor. geure alde idazteko...

Arabiarrak

Bisigodoek euskalduna menperatu eziñik dabilzala, arabiarrek agertu ziran Ego-aldetik eta unetxo batean zabaldu ziran baztar guztietara Ifaralderaiño, bisigodoak beuren mendean arturik.

Aldi aretan, euskaldunen artean. 'Ducado de Vasconia' sortu zan. Arabiarrak Pirenee-mendiak igaro eta Frankoen erreinoan aurrera jo zuten Bordenetik gora. Eudon, 'Ducado de Vasconia' ko buruzagiak eta Carlos, Francoen erregeak. aurpegi eman zioten AbDe-Raman arabiarri Poitier deritzan erri-inguruan. Bidea moztu eta atzera bota zuten arabiarrean gudarostea. Zearo zuntzituta geratu ziran eta lur jota. Gertakizun auen ondoren, iges egin zuten moroek: batzuk. Toulouse aldera eta beste batzuk, Ab-De-Raman buru. Erronkaritik igaro zituzten Pirenee-mendiak. Andik beera. pasadizo estu batetik pasatzean. erronkaritarrek arabien burua il zuten; orregaitik daukate. beure erriaren arrizko ikurrean, arabiar baten burua, 'Abdunamen' berbarekin.

Berjabetza edo Errekonkista

Eunki bat galtzeko. zortzi eunki jabetasuna berrezkuratzeke

Onela agertuko lizake. esanaldi batean. Errekonkista ain luzca Sartu ziran Afrika'tik Hispania'ra. E Salado ibaian burruka-aldia irabazi eta, besterik gabe. Peninsulan zear. Poitier' eraiño zabaldu ziran.

Arabiar jende ori eta curen ondoren etorritakoak. berriro Afrika'ra botatzeko. burrukan latz eginda gero, 800 Dute bear izan ziran. Goitik beera eraman zuten burruka ori, Ifarretik Egoaldera. Galizia ezkerrean, eta beste eskubiko muturrean Katalunia.

Galizia'k aurrera egitean Portugal sortzen du bere gallego izkera bereziakin; Katalunia'k ere berdin egiten du, bere mintzaira Valencia eta Baleares'era eramanez. Baskoiak zeuden Arangoi'en. Euskalerrria'n, Kantabria

aldean. Baskoiek aurrera doazela, gaztelera sortzen dute Errioxan bertan... Berceo eta San Millan lekuko eta testigu. Euskaldunen artean sortu zan Gaztelera eta 'Castelle' izena bera ere. lenengo aldiz Bilbao'tik gertu dagoen Mena ibarreko toki baten deitura zan. Berri auek San Millan de Yuso monastegian dagoen orduko liburu zaararak dionez.

Liburuak latinez daude; baña, latina argitzeko. 'Glossas' deritzaten apunte batzuek dituzte aldamenetan: Or daude gaztelera itz mordoia eta. euskerazko bi esaera (latina errezteko irakurleri) eta Castelle izena Mena'ko ibarrean.

Euskera erabiltzen ba'dute latina argitzeko, gaztelera ezik adierazten digu euskeraz ere bazekitela. Euskerazko bi esanaldi oietan, erderaren orde. euskera erabiltzen du. Idurituko zitzaion erderaz baño obeto entendituko zutela irakurleak, euskeraz esan ezker. Beraz, ez da gauza ain alderantzia, beste orrek esan zuena: "El castellano es el latín hablado por los vascos"... Orixe bakar'ik falta genduan...

Alan be, egiaren itxura badu esaera orrek: Erdera latinetik sortua da euskal agotan. Latina. euskal agotik pasatzean, euskal kutsua artu du. Latina bost bokal eta bi diptongo ae eta oe ditu: euskerak bost bokal diptongorik gabe. Erderak bost bokal oiek artu ditu, diptongorik gabe; euskerak bezela. Latina bokal luzeak eta motzak ditu. Euskerak ez; erderak ere ez. Euskerak bokalen bat luzatu nai ba'du, errepika egiten ditu, bat bestearen ondoren ipiñiaz: zaarra. Ez dira bi bokal, bokal luze bat. baizik. Gauza bat azpimarratu nai degunean eta bere esan-naia sendotu, bi alditan esaten degu gauza bera: gozo-gozoa. on-ona, sendo-sendo, eder-ederra... Bokalakin egiten deguna, orixe berbera. Zaarra itzaren A ori, luzca da. Euskerak latinak bokal luzeetan berdin jokatzen du; motzetan ez. Zaararen A bokal luzeari erdian H bat sartzea, bokal luze batekin bi egiten dira. Eta H aoskatu eskeroz. are ta okerrago. Latinararen antzeko diptongorik Euskeran ez ba'du, zertarako bear da bestelako bi bokalen artean Ha sartzea? Diptongoren arriskurik ba'lego, gaitzerdi; baña, bate arriskurik ez ba'da, zertarako da Ha? Alperrikako zailtasun ugariak sortzeko: orretarako bai, balio du. Iraultza baten 'símbolo plástico' a ba' da. orduan nagon ixilik.

Or. Errioxa euskaldunean, ipiñi dute jakintsuek Gaztelaren jaiotza eta milla urte bete diranean, San Millan'en jendetza agertu da ikusmiran: Erregea bera ere bai.

Deba'n. Urrillak 10. Urtea 1998.

ARRINDA'TAR ANES

JULITA BERROJALBIZ, GOIAN BEGO (Zubiri'tar Sabin'ek DEIA'n)

Gaiso-aldi luze baten ondoren joan jaku Berrojalbiz'tar Julita, Resurrección Maria Azkue Ikastolearen zuzendari izana, euskerearen benetako zabaltzaillea eta ikastolen aldeko ekintzaillea.

1943n. urtean Zipitria'tar Elbire emakume entzute-suak lan arrigarri bat asi eban: Amar ikasleri euske-rea irakasten asi zan, isilpekoa zan ikastola antzeko baten. Ez dogu aitzu bear 1937'an Franco'tarren soldaduak Euzkadi'ra sartu ziran ezkeru, eskerea irakastea debekatua egoala ta gainera eguneroko bizitzan gure izkuntza erabilten ebana zigortua izaten zala. "Agur" esatea zan naikoa, fatxa batek salakuntza egin ezkeru, zigortua izateko.

Eta beste au be gogoratu bear dogu: Jaiotzen zerrenda ekarren liburuetan, nik Bilbao'koetan ori ikusi egin dot, euskeraz idatzita egozan izenak Franco'ren aginduz kendu egin zirala eta orde z egokiezan erderazkoak ipiñi zirala. Franco'tarrak euskereari eutsoen gorrotoa eta ezarten eutsoen zapalkuntza oso nabarmena zan.

1931 -11. iku.rtuluko esku-liburu baten tiza/a, Gero gerokoak'

Jakingarri orreik aitatur, auxe agertu nai dot: Zipitria'tar Elbire arrisku aundi batera sartu zala urte areitan, izunak eta kartzelak beraganatzeko arrisku bildurgarria. Egoera gogorra zan a, gure euskerearentzat!

Bilbao'n 1957n. urtean seme-alaben irakaskintza ta eziketa euskeraz nai eben gurasoen talde bat agertu zan eta ikastolea sortzeko lenengo urratsak emoten asi be egin ziran. Irarragorri'tar Jose Osagilleak eta nik ba-geunkan adiskidetasun aundi bat, San Nikolas parrokiko Katekesi ospetsuaren arduradun zan Gonzalez'tar Jesus'egaz eta onegana urreratu eta bear genduan gela bat eskatu geuntsan. Orrelan, uste gendun guk, Eleizearen babespean katekesi-ikastola bat sortu eta isillean geure lana egin al izango genduala. Jesus'ek beingo baten gertatu euskun gela bat bere katekesi-lekuan eta jarraian ikasturtea asi gendun. 9 ume ziran asieran eta gero geiago be etorri ziran. Onein artean etorri ziran Andia'ren emaztea zan Julita Berrojalbiz'en seme-alabak be.

Ez eban luzaro jarraitu gure ekintza onek! Ikasturtearen azkenerako Bilbao'ko Gotzain zan Gurdide jaunak ikastegi ori itxiteko agindua emon eban!

Baiña guk aurrera egin gura gendun. Agirretxe'tar Eujenio'gaz neukan adiskidetasuna artu neban bide lez eta 1958'n. urtean Iralabari'ko Aita Prantzisko'tarren lekaide-etxean lortu genduzan ikasturte barri bat arteko ikas-gelak.

Iralabari'ko Guraso-taldekoa zan Julita.

Ekintza barri au be ez zan luzarorako izan: Ikasturte aretan, lenengo taldeko umeak lenengo jaunartzea egin ondoren, salakuntza bat izan zala-ta, Bilbao'ko Gobernu Zibillak itxi egin eban ikastola au. Baituak eta diruz zigortuak izan giñan Garai'tar M.ª Anjeles andereiñoa, Alberdi'tar Agurtzane andereiñoa ta ni, ikastola aren arduraduntzat artuak. Eurak izun edo diru-zigor ori ordaindu eben, baiña nik ez, itsu-itsuan ukatu neban ordaindu-bear ori eta azkenean ez neban ordaindu be egin.

Baiña seme-alabak euskeraz azteko gurariak bizi-bizi jarraitzen eban gugan eta geure etxeak biurtu genduzan ikastola, etxe batetik bestera noizean bein aldatuz.

1965n. urtean, gurasoen talde bereizi bat sortu ondoren, Julita Zuzendari zala, Elkano kaleko 6n. atean idegi genduan ikastolea: Rotaetxe'tar Tere, Uriarte'tar Anton'en emazteak itzi euskun etxe ori, eta alde guztietatik eragozpenak ugari izan arren, Julita'k lortu eban Irakaskintzarako Begiratzaillearen adiskidetasuna eta onek lagundu eutsen, Resurreccion M.ª de Azkue izena erorian ikastolea legezatzeko.

Geroago Oñate Ikastegia be sortu gendun, Kale Nagusian. Gorago mailletako ikasturteak eratzeko eta umeentzat al zanik ikastolarik onena sortzeko, lur-sail batzuren billa asi giñan. Billaketa onen ondoren lez, ikastola bi agertu ziran, Begoñazpi'koa bata, Santiago Parrokiaren babespean, Loteria kalean zazpi ume batzen zirala, Zearra'tar Josune nire emaztea ardurdun, Llodio'tar Edurne laguntzaille ebal. Urrengo ikasturtean toki aundiagoa bear zan eta Banco de España kalean parrokiaren etxe-mailla bat emon cuskuen. Baiña oraindiño aundia zan ikas-geien bear-izana eta Gotzaindegitik lortu gendun Santutxu'ko Bego-

ñazpi'n Jasokundearen Lekaide-etxea. Azkenean Anasagasti'tar Lazaro etxegilleak Begoñazpi'ko lurraren ordezturidinaga'n gaur dagoan ikastolea egiteko lurra emon eban.

Beste ikastolea Lauro Alkargoa izan zan eta emen Julita Berrojalbiz izan zan "alma mater".

Ikastola biak dira gaur entzute aundikoak eta gaiñera eredu izan dira beste ikastola asko sortzeko.

Ikastola oneik sortzerakoan gure elburu garrantzitsua auxe zan: Gure seme-alabai euskeraz irakatsi eta euskerea ta politika-jokoa alkarragandik banandu. Izan be gauza bat da politikea, ezkerrekoa naiz eskumakoa naiz erdikoa, eta beste bat erriaren izkuntza, guztiona dana.

Berrojalbiz'tar Julita, abertzale euskalduna, langille aspergabea! Gurasoen, andereñoen, umeen eta ezagutu zaituen naiz laguntzaille izan dozuzan guztien ize-nean, biotz beroz diñotzugu gaur: AGUR JULITA, EGUN AUNDIRA ARTE!

ZUBIRI'TAR SABIN'ek
(Euskeratu Martin Olazar'ek)

JULENE BERROJALBIZ

joan jaku

Gernikan jaio zan, 1923an eta pasa den astelenean joan da. Julenek ezkuntza munduari eta euskarari eskaini eutsen bizitza osoa. Bizkaiko ikastolen alde eginiko lana —batez, be diktadura garaian— ezin azul, eta ainbat ikastetxeren sortzaile eta sustatzailea izan zan gaiñera.

"Egunkaria Sortzen" taldean egin zituan alegiñak be ezagunak dira. Euskaltzain osoa zan eta Euskaltzaindiak merezitako omenaldia egin eutsen maiatzean.

Goian bego.

**Eusko Jaurlaritzaren
Laguntzaz.**

Kultur Saila'k diruz lagundutako aldizkaria.

Gizarte-Sikologia

BOCACCIO-DECAMERON ETA EUSKALDUNAK

---

1. Euskaldunen Erregiña.
2. 'Jauja' Euskalerra 'n dago.
3. Boccaccio eta Errenteriak.
4. Fernando Ametzetarra eta Decameron: 'Arria Errekan' eta 'Erretorearen txerria'.
5. 'Gizon Bikañak' eta Decameron.

Giovanni Boccaccio, Firenze'ko merkatari baten sasi-kumea zan: Paris'en 1313'garren urtean jaioa. Boccaccio. Petrarca bere lagun miña, eta Dante. irurak izan ziran XIII eta XIV garren mendeetan italiar-idazkera goigorako maillara jaso zutenak: Boccaccio'k itz-lauz eta beste biak itz-neurtuetan (Lirikan Petrarca'k eta Epikan Dante'k).

Boccaccio ren itz-lauzko lanen artean, osperik aundienekoa, 'Decameron' da: amar egunez amar neska-mutilllek esaniko kontuak dira. Beraz, 'amar egunez' (Decameron) amar kontu egunero, eun. Geienetan gaia bat berbera da: senarra ala emaztea nola iruzurtu, 'adarrak ipiñiz'. Pipar-miña botatzeko apaizak, prailleak eta mojak sartzen ditu tartean.

Gure garaiko literatur-liburuak esaten zutenenez. oso lizuna da Decameronen ori. Nik esango nuke gaiak dirala lizunak. esateko era baiño geiago. Gaurko egunez Irratietan eta ETB'ean entzun diran 'txisteak', entzun da gero, Boccaccio berbera lotzatuko litzake: izan ere. bere liburuaren azken orrietan. barkamen antzeko zerbait eskatzen digu, ar eta emen arteko emanak adierazi nairik. iru irudi auek erabili dituelako: iltzea eta zuloa, almaiza eta zapailua, saltxitxa eta mortadela.

Gañera argiratzen digu, kontu batzuetan lizunkeria ikutu ba'du ere, ori orrela izan dala. gaiak berez eskatzen zuelako, eta, buruz ondo arteztu ezkeroz. gai ori, nai ta nai ez, orrela bakarrik argitu zeikeelako. Ez zala, alegia, gauzak bear bezela esateko, beste biderik. Arazo onek auxe dakarkit gogora: orain urte batzuek dirala, billotsik TB'an agertzen ziran emakumeak, baldintza au eskatzen zuten: 'siempre que lo exija el guión', berez bearrezkoa danean... Orra Boccaccio seireun urtez aurreratu.

Bere kontuak —dio— ardoaren eta suaren antzeko dira:

batzuk mozkortzen dira ardoakin eta suakin erre: baña erru oiek ez dira ez suarenak ez ardoarenak... 'Eta. barrua zikiña duenak, ez du sekulan inun gauza garbirik ikusten'... Orra Boccaccio, praille sermolari sartun. Praillei buruz esaten ditunak. berriz, ez omen dira praille guztientzako esanak, bereizi batzuentzako baizik; prailleak gizon jatorrak dira. Jainkoaren gaitik artu dute bide latza eta lanean dabiltza itz onak ereiten eta zabaltzen, ordaiñik eskatzeke eta orregaitik arrotu gabe...

Eun kontu asko dira —dio— eta txarrak ere badaude tartean: baña. dana ondo egingo duenik ez dago inor, Jainkoa besterik... Luzeak ornen dira batzuek eta. ori ala izanik, 'beste lan bat duenik kontu auek irakurtzen astea, zorakeria deritzait...'. Liburuaren amaieran Jainkoari eskerrak ematen dizkio, lan nekagarri oneri azkena ematen lagundu diolako.

Onezkero galdera au egingo zenduan: 'eta Euskalerra'ri buruz, zer dio Boccaccio'k?

1. Euskaldunen Erregiña

Decameron itzak amar egun esan nai duenez, Amar alditan zatiten du bere liburua: egunero aldi bat. Eta egunero, amar kontu. Zortzigarren Aldian, Bederatzigarren Kontuak, izen-buru au dakar: 'Simon Maixuaren Sorgintza'. Sorginkeria darion erri bat aitatzen du: bertako uriak oso dira demokratikoak eta gizarteko ar-emanetan. bakoitzaren merituei begiratzen zaio, bakar-bakarrik, beste arrazoiek ez dute balio... Bertako etxeak zoragarriak. jantziak zoragarri josiak. eresiak zoragarri moldatuak... Dana da bertan zoragarri.

Baña, 'gauzarik zoragarrienak ango atsegiñak dira, batez ere emakume ederrek ematen dizuena; gogoia izatearekin batera, ekartzen dizkizute, une batean. mundu guztiko ederrenak: an ikusiko dituzu Barbanischi'ren emakumeak, Euskaldunen Erregiña. Sultan jaunaren emaztea...'

Ba ote zuten erregiñik euskaldunek? Eta, ala izan ezkero, zein ote zan Euskaldunen Erregiñ ori? Boccaccio' ren garaian, euskaldun naparrek, Juana II zuten erre-

giñ. Bocaccio'k 15 urte zituela. 1328'an izendatu zuten kargu orretarako eta 1349' an il zan. Bocaccio'k 36 betetzear: 21 urte erregintzan. Bocaccio' ren garairik onean.

Felipe El Luengo errege naparraren alaba. Evreux'eko Felipe'rekin eskonduta zegoen. Napar-erri-nuan txertatutako Frantzia-Etxearen kimua zan Felipe. Bere emaztea Juana' k bazuen Frantzia' ko Erregiña izateko eskubiderik ere. Auzia erabakiteko Evreux'eko Felipe. Juana'ren senarra. eta Valois'eko Felipe. errege frantsesa, elkartu ziran eta erabaki aukeratu zituzten:

a/ Ebreuz'eko Felipe Naparroa' ko errege izango zan, Juana'ren senarra izateak ematen zion eskubidearen bidez.

b/ Juana' k, bere Frantzian erregiña izateko eskubideak. baztertuko zitun. baita Champagne eta Brié'ko Kondaduak ere. Aren orde. Angulema, Mortain eta Longeville' ko Dukaduak artuko zitun.

Korte Naparrek. Gares (Puente La Reina) errian bildurik. Naparroa' ko Erregiña onartu eta izendatu zuten: baita bere senarra ere. Juana'ren senar izateak ematen zion eskubideagaitik.

Frantzia' ra joanik zan bere seme Karlos'en Estaduak zaintzera. eriotzak arrapatu zuenean: 1349'ko Urrillaren 6' ean.

Auxe zan Bocaccio' k aitatutako Vasconum (euskaldunen) Erregiña, Champagne Etxeko alaba. Karlos II. bere serneak emango dio asiera Naparroa' ko Erreinuan. Evreux'eko Etxeari.

Juana II. Naparroa' ko Erregiña Frantzia'ko erregintzarako eskubideekin. Kondadu eta Dukadoal berekin zituela, naiko ezaguna zan Paris' en jaiotako Firenze' ko merkatari arentzat. Bocaccio'k orrela aitzeko, bere irudimenean beintzat. emakumerik ederrenetakoa izan bear Juana erregiña.

2. "Jauja' Euskalerria' n dago

'Calandrino. Buffo Buffalmano' du izen Zortzigarren Aldiko Irugarren Kontuak eta asieratik au adierazten digu: Calandrino inuxente bat dala eta inuxentekeriak sinisten dituela...

"Calandrino' k galdetu zien, ia, orrelako indarra zuten ari miragarri aiek. nun zeuden. Berlinzone' n, Euskaldunen Errian zeudela batez ere, erantzun zion Maso' k, Bengodi izeneko lurraldean. An, lukainekin lotzen dituzte txakurrak, xentimo batzuekin erosten dezu antzar bat eta indiollar bat ematen dizute gañera. Lurralde aien erdian dago Parma-gaztaiakin egindako mendi aundi bat eta gain artan bizi dira makarroiak eta pastak, kapoien saldatan. egosten ari diran gizasemeak, eta bein egosi ezkeroz. guztiak botatzen dituzte maldan be'fra. eta geien

arrapatzen danak, geien jango du: mendiaren oñetan. berriz, uren tantarik naastu gabeko, mama-goxoa dario aitzak. errekatxo baten antzera.

— Ori toki ederra (esan zuen Calandrino'k): baña, kapoiekin zer egiten dute?

— Euskaldunek jaten dituzte.

— Zenbat milla daude emendik ara?

— Milla baiño geiago eta beste orrenbeste.

— Neretzako urrun egiten da: gerturago ba'lego. joango nintzake makarroienez neure urdailla betetzera. Baña, esan eidazu. mesedez. ondo ba'dirizkiozu: lurralde artan al daude arri miragarri oiek?

— Ainbeste daude! Ez diete kasurik egiten; ezta esmeraldei ere: auetako arri-bitxiak mendia aiñakoak dituzte, eta aien dizdirara, gana egin biurtzen dute...'

Ikusten degunez Jauja-erria Bocaccio'k asmatu zuen orain 650 urte eta Euskaldunen artean ipiñi zuen. Moroan kontra ainbeste urte burrukan egon arren. bitarte orretan, Napar euskaldunek, kristau burrukak aitzaki artuta, abiatu ziran Frantziaren egotik eta Italiaren Ifarretik. Yugoeslabia' n zear. Albania artu eta Grezia'raiño zabaldu zituzten euren lerroak...

Bocaccio'k ezagutzen gaitu eta zeruraiño jaso, amezko erria bat sortuz gure inguruan: txakurrak lukainka ederrekin lotzen zituen erria...! Propaganda aintzagarria egiten digu Bocaccio'k. Gaur. Donosti'ko San Sebastian, egunean. Urrezko Danhorrak ematen diran uean... Ez ote dago bat Bocaccio' ri eskeintzeko?

3. Bocaccio eta Errenteriak

Portuetan eta ibaietan, portu ziranean, egotea ziran Euskalerria'n etxe bereziak, gorde-toki, eta sal-toki ziranak, 'casa-lonja' edo 'renteria' izenarekin. Zerga-etxeak eta muga-etxeak ere baziran.

Zertarako errenteri oiek? Bertan gordetzen ziran burnioletarako meatzak, galtzairuak. iltzeak, bestelako burni landuak eta merkagaiak. guztiak ondo zenbatu eta pixatu ondoren, salneurriakin batera. Gaiak barkura eramane ala. kobratzen zituzten arduradunek, zergak edo 'errentak'. Ortik dator 'errenteria' izena.

Errenteriak benetako muga-etxeak ziran. benetako 'aduanak'. Gure artean iraun zuten, portu guztietan eta portutik kanpora ere bai. karlisten gerraren amaierarte. Zorioneko 'Abrazo de Vergara' arek ondatu zitun gure lege guztiak, gure eskubide guztiak. gure Euskal Furoa... XIX'garren eunkiaren asieran amaitu ziran guztiak. Bergara'ko Besarkada gezurtia Maroto karlistak eta Espartzero Madril'eko nagusi liberalak moldatu zuten. bien artean, azpikerizko saldukeri dollor ori... Orduan amaitu ziran benetako erreuteri eta aduana auker: baita

---

ELERTIA

Ebro ibaiekoak ere. Auek Pirinee mendietara pasa zituzten. eta beste guztiak, portu nagusietara, baña Madril'aren eskuetan.

Errenteria izena dirau oraindik ere zenbai portuetan. Or daukagu Pasaia-portuko Renteria erria. Villanueva de Oyarzun sortu zan Pasaia'ko renterian, Orereta izeneko tokian: iraun duen izena ez da ez Villanueva ez Orereta. Renteria haizik. Etxe baten izena.

Oria errekak bazuen bere errenteria Orio'n, inguruko ola guztientzat. Urola ibaiak, Bedua'n zeukan errenteria, Zestua inguru osoarentzat. Deva ibaiak etxe bat izan zuen Deba erriaren aurrez aurre. Urasandi izenekoa, 1996'ean erretakoa. Gabon inguruan. Mutriku aldetik zegoen. Deba tik Mutriku' rako ihia Sasiola' ko Astigari-bia'n, an daude gaur ere zubi zaarra, berria eta Autopistakoa. Orregaitik edo. Alzola' n ere bazun errenteria bat.

Donosti' ko Urumea ibaiak Hernani' n zeukan etxe auetako bat. Osinaga kaian; eta Donosti'ko uriak berak. molla-gañean. Zaintzaillaren lana auxe zan: meatzak. hurniak. zurak eta bestelako merka gaiak Donosti'ko Santa Katalina portura eta. Urola ibaiean zear, Hernani'ko Osinaga'ra eramatea.

Ondarru'ko errian bada oraindik Renteria auzoa. Artihai ibaiean. Gernikan, berriz. San Juan auzoan, gerora la renteria' izena izan zuen parajea.

Portuetatik alde ere bazeuden errenteriak: Durango'n. erriko eta inguruko oietako burni totsoak jasotzeko: Jemein' en. gain batean. Azkoitia. sortu zanean, inguru guztirako errenteri bat errian egiteko baimena eman zioten (1324-1-4).

Fueroa zeatzan zan gai oneri buruz eta errenterietako zaintzaileek debekatua zeukaten iñungo sal-erosketarik egitea errenterietako jeneroarekin. diru-zigor gogorra jaso nai ez bazuten.

Decameron' en Zortzigarren Aldiko Amargarren Kontuak, izen-buruan onela dio: 'Blancaflor eta Salahaeto'. Bocaccio'k, kontu onetan. zeatz-meatz. ematen digu errenteria auetako bizitza eta ordenamentuak. XIV' garren eunkiaren erdi-aldean idatzita dago, Azkoitia'ri bere ingururako errenteria eman zionetik laister.

Onela ari da Bocaccio jauna:

"Bazan oitura bat –eta bear ba da iraungo du oraindik– portua zuten itxas-ertzeko erri guztietan: barkuetan zetozen merkagai guztiak, 'aduana' izeneko etxe batean biltzen ziran eta gorde... Bein ara ezkeroz, merkatzaileek. 'aduana' oietako zaindariei. salgai dakarren gauza guztien zerrenda bat ematen diote. jenero bakoitza bere prezioarekin. Portuko erri-gizonek. berriz. markatari bakoitzari biltoki bat ematen diote. giltzapean euron jeneroak gordetzeko eta aduanakoek, beuroen liburuetan idazten dituzte merkatari bakoitzaren salgai ekarri dituzten gauza bakoitza curen sal-neurriarekin edo prezioare-

kin. Gerora zergak ordainduko ditu saltzaileak, gauzak atera ala.

Era orretara, eta eskerrak liburu oietan idatzitako gazerrenda eta sal-neurriei. artekari eta erre kardariak, badakite merkatari bakoitzak zer ekarri duen saltzeko eta zer diru-neurri duen gauza bakoitzak eta nolakoak diran. Merkatariaren izena an dagoenez, sal-erosketan asteko badira...".

Aduana izena berak. Bocaccio'k. erabiltzen du.

Errenterien berri eman ondoren. ipuia dator. onela jarraituz:

Sizilia'ko Palermo portuan ere ba'zan onelako errenteria eta aduana bat. Badira. baita ere, emakume oso ederak. zuzentasunaren etsai diranak, gizonak erruki gabe larrutzen iaioak. Sizilia ugarteia danez, Palermo errian agertzen diranak, urez etorri dira eta auetako kanpotarren bat ikusten dutenean, badoaz arin-arina errenteriako liburuak ikustera. la zertzuk ekarri dituen.

Gero, aberastasunaren neurriera, leunkeriz asentzen dituzte gizarajo mertatzaileak... Euren eskuetan gelditzen dira merkatari gaiak... eta tarteka, berkua eta ezurak ere bai. A zein eztiki eta emeki erabiltzen duten curen liban zorrotza!

Auetako eme bat zan Blancaflor eta labandutako iñuxentea. Salabaeto, portura etorri berria. Ekarki zitun artilleroak. Salerno'ko azokan aurreratu ziotenak, gutxienez 500 urrezko-florin balio zutenak. Ez zeukan salmentan arteko gogorik eta kaleetan zear abiatu zan atsegin billa. salgai ekarritakoak errenterian gorde ondoren.

Ibilli ta ibilli. Blancaflor'en eskuetan erori zan. labana maixu batek baño obeto erabiltzen zekiena. Salabaeto zoratzen zebillen neskaren eskuetan, nai zitun guztiak eskeintzen bait zizkion: bere burua eta zitun guztiak.

Amabost egun esne-aparretan pasa ondoren, errenterian zeuzkanak salduta. 500 urrezko florin kobratu zituzten. orduantxe agertu ziran akatsak eta ezbeharak:

– Nere anaia itxas-lapurren eskuetan erori da. eta etxera nai ba' det, milla urrezko florin eman bearko diet oraintxe bertan luzatu gabe.

– Ara, nik milla ez ditut. bai ordea bosteun; emango nizuzke bosteunak, baldin emendik amabost egunera biurtzen ba'dizkidazu.

– Nola ez ba? Oraintxen bertan bear ditudalako, bestela ondasunetan ori baño geiago daukat eta astia dagoenez, zuri itzultzeko salduko ditut...

Eman zizkion bereak ez ziran bosteun floriñok. damia lasaitu aal izateko... Lasaitu, lasaitu zan eta ez gutxi ere: arrezkero ez zuan damarik iñun topatzen.

Itxaroten aspertu zanean. Salerno'ko bere lagun bateara jo zuan, estualdi artatik irteten laguntza billa. Artarako bidea argitu zion lagunak...

Etorri zan berrira Palermo'ra ogei pardel oial eta ogei

olio-barrirekin. bi milla urrezko-florin balio zutela esan zuan erreterian: baña. ez zuela ezer saldu nai alik eta beste iru milla florinezko salgaiak bere izenean etorri arte. Gorde zitun giltzapean oial eta olioak eta berak eraman zuan giltza.

Bere burua nabarmendu zuenean Palermo'ko kaleetan. Blancaflor gerturatu zan erreteriarara, zer ekarri zuen jakiteko: liburuetan bi milla urrezko florin agertzen ziran eta beste iru milla etortzekoak. Oiek danak ondo ikasita, mutillari ots egitea erabaki zuan bosteun floriñak itzultzeko, bosmillaren jabe izateko itxaropenean.

Bere burua xuritzeko sekulako gezur-sorta aotik dariola agertu zan Blancaflor eta Salabaeto'k sinisteko itxurak egin. 500 floriñak eskuratu ondoren, etorri ziran mutillaren negar samiñak: bere pardelak. iru milla flori-nekoak. zekarren barkua itxas-lapurrek eraman. Barku osoaren ordeaz amar milla florin eskatzen zuten lapurrek eta berari. Salabaeto'ki, milla ematea tokatzen zitzaion. Beste bosteun palta.

Blancaflor adi-adi entzuten egonda gero. merkatari bzterengana jo zuan eta eraman zuan jaun ori erreteriarara. ango liburuetan idatzita zer zegoen erakustera. Alkarrekin erabaki zuten 500 floriñak ematea Salabaeto'ri, eurak merka-gai aiekin gelditzekotan.

Salabaeto'k baietz, dirua len-bai-len billatzen ez bazuen iru milla galduko zitula... Artu oraingo bosteunak. lengo bosteunak artuta zeuzkan. eta ospa: ez zuan iñork geiago mutillaren aurpegiarik Palermo'ko kaleetan ikusi.

Mutilla agertzen ez zala eta. joan ziran pozik erreterira Blancaflor eta merkataria. Atea ausi eta sartu ziran biltoki barrura: an zeuden ogei pardel oial eta berrogei olio-harrika. Lenengo pardela benetako oial ederra zan; baña. beste guztiak zabor utsak. Barrikek. berriz, olioak zeukaten aoran, andik azpira, ura. Siri ederra sartu zien.

Kontu onen egitura, eta Don Manuel Lekuona'ren EUN DUKAT'ena. biak dute antz berdiña. Pikope batean eun dukatu dauzka itxuak. eta bere illobek. arrapatu. Zer egiñ jakin ez, eta jo du itxuak aztiarengana. Onek aopean esan dio. agertzeko asmoa beste eun bertan jartzekoa... Orella gauzak dirala, ona abesten duana:

"Eun dukatu dauzkat
pikope batean,
beste eun jartzera noa
lengoen gañian..."

Ori entzutean, illobek ostutako eun dukatak jartzen dituzten berriro pikopean, palta dirala konturatu ez dediiñ itxua. Bai onek azkar-asko jaso ere.

Boccaccio'ren kontu onetan ere, lapurretan egiten dio Blancaflor'ek gezur batekin eta gero berak. beste 500 lapurtzen dizkio gezurretan.

Dana dala, kontua aitzaki dala. Boccaccio'k erakusten

digu xeetasun guztiakin zer eta nola egiten zan lana erreterietan, aduanetan. Guretzako amaitu ziran Karlis-ten gerra bukatzean. 1839 urtearen inguruan. Fuegoakin batera. Espartero jeneralaren eskuz. Enbor-ondo bat gelditu zan bizirik Concierto Económico izenakin eta Franco jeneralak sustraitik atera. 1937'an, Gipuzkoa eta Bizkaian, Errepublikaren alde jokatu zutelako biak. Erreteriak kendu aurretik. Deba'ko Eliz-kabildoak 'piano-forte' bat erosi zuen Londres'en: bien bitarteko barku baten kapitana; berak erosi. ordaindu eta portu onetara ekarri. Besterik gabe. Orretara oituak zeuden geure aurrekoek. Madril'eko Jaurlaritzak Euskalerrria bere mende aurtu arteko guztian.

4. Fernando Amezketarra eta Decameron

Aspaldidanik (Martxoa, 1998) ETB jolasean dabil, marrazki biziz. Fernando Amezketarra'ren gertakizunak eta bizitza ematen. Gizon au ez da asmakizun baten fruitua, aragizko gizakia, baizik. Aio. Amezketan jaio zan. Bere aita Joxe Bergaretxe, Aduna'ko semea: ama. berriz, Joxepa Antoni Altuna. amezketarra.

Fernando gizon abilla eta bizkorra zan, eta ba-batean ematen zitun bere erantzun zorrotzak, bai eguneroko bere bizitzan. aita errietako plazetan, bersolari. Erri guztiek nai zuten Fernando euren festetarako. Ateraldi bikañak zitun.

Gregorio Muxika'k ateraldiak eta, jaso zitun 'Fernando Amezketarra' izeneko liburuxka batean. Liburuaren itzaurrea Karmelo Etxegarai'k eta argitaldaria, Zarauz'ko Itxaropena. Noizkoa dan, falta da; baña gutxi^g ora-beera atera litzake 12 peseta balio bait du, eun orrialdeko liburuak. Zillarrezko pesetak. Urteak dira galdu zirala.

Karmelo Etxegarai'k adiera emate digu, ipui guztiak ez dirala Fernando'renak. Bereiziki, ARRIA ERREKARA: kontu ori aspaldi argitaratu zuen Pedro Alonso idazle erdaldunak, bere 'Disciplina Clericalis' idaztitan.

Neuk ere beste orrenbeste topa det Decameron'en Zazpigarren Aldiko Laugarren Kontuan. bosteun urte Fernando jaio aurrekoa.

Baten ekintzat edo ipuiak, beste ondorengo bateri ezartzeak. Gizarte-sikologiaren Transposizio-Legeak. Alda-Arauak, betetzen ditu. Lenengoaren ospea galtzen danean, aren ipuiak, aren gertaerak, aren esanak beste ospedun berri batek jasotzen ditu. Esate baterako, euskaldun gogoetetan Basajaunen zenbait gertaera. Jentillengana aldatu ziran, ondoren Erromatarrengana. Moroengana. baita Sanson eta Erroldanengana. Euskal-

---

ELERTIA

---

dun jatorren buruetan alkarrekin naastuta ere ibilli dira. Euskera galdu zutenak, ez dakie Basajaun eta Jentillen berririk; auen zenbait kontu. Moroei ezartzen diote... Ipuiak eta abar batetik bestera pasatzen dira osparen eta goramenaren neurrian. Astutako zaarrei kendu, eta gogoan daukagun berriak ezarri.

Euskaldunek gure kulturarik zaarrena ere gogoan izan dute. etxeari esker. Etxea eta illobia danentzako bat gizaldi-gizaldiz. Maiorazgoa. beti etxerako: etxeari eusteko... Etxearen betikotasun onek lagundu dio euskaldunari bere kultur-ezaugarriak gordetzen... Aizkenerako ezaugarri oiek naastuta ere egon arren, Alda-Arauk askotan hete dituzte.

Fernando Ameztarraren 'Ar'ia Errekara' eta 'Erretorearen txerria' kontuetan betetzen dira naiko garbi, nik uste, Gizarte-Sikologiako Alda-Arau oiek.

a/ Arria Errekara

Fernando Amezketarraren kontu au eta Boccaccio'arena, bizkiak dira. Lenengoan. Fernando da tabernatik berandu datorrena. Emazteak ez dio aterik zabaltzen eta orduan senarrak. bere burua errekarra botako duela Biotza. Paret zaar batetik ar'i aundi bat jaso eta putzura botatzen du. Zalaparta arekin emaztea bildurturik, etxetik irten eta putzura doa senarrari laguntzera. Bitarte orretan Fernando etxean sartu eta kale gorrian utziko du bere emaztea gau osoan.

Boccaccio'k, berriz, bere Decameron idaztiaren Zazpi-garren Aldiko Laugarren Kontuan, gertaerak alderantziz esaten dizkigu: emaztea da ganez berandu datorrena, baña ez tabernatik. bere maitalearen etxetik baizik. Artarako, gauero aparti-unean. gustoko duen ardo goxoa ematen dio senarrari, zearo mozkortuta utzi arte. Lotara lagundu, eta loak artu duenean. bizkor-bizkor, bere maitalearengana urbiltzen da berandurarte.

Baña. Tofano (Boccaccio'ren Fernando) egun batez konturatzen da, emaztea asko saiatzan dala bera mozkortu eta lotaritzen. Zertan ote dabil? Gau artan mozkorren itxurak egin ditu: emazteak irten duenean, morrolloz itxi du etxeko atea. Gau-erdian emaztea ate-joka asi danean, Tofano bere oian epel-epel eta geldirik. Ez dio aterik iri-ki. Emazteak meatxu egin dio. bere burua errekarra botako duela. Bota du arri aundi bat putzura. Otsarekin sumindu zaio barruan biotza senarrari. eta arin dijoa emaztea putzutik ateratzera. Senarra irten bezela, sartu da barruan emaztea eta atea itxi. Leiora irten eta garraxi bizian asi da esaten:

— Ara, nun datorren nere senar mozkorra! Auek al dira orduak tabernatik etxera etortzeko!

Auzoko emakume guztiak leioetan daude emazte gaixoa-
ren larriak entzuten eta senar gaiztoari sekulakoak esaten...
Tofano oso gizarajo gelditzen da Fernando'ren ondoan.

b/ Erretorearent txerria

Ba du Fernando'k orrelako gertaera bat eta Boccaccio'k beste bat: biak antzeko. Bien arazoa au da: lapurtuaren itxurak egiteko, gauean etxearen kanpo aldetik txerria esegi, benetan lapurtu eta goizean jabeak lapurrari esaten dio benetan lapurtu diotela txer'ia... Baietz, baietz. or'ela segitzeko eta sinistuko diotela.

Fernando'k bere Erretore apaizari lapurtzen dio txerria: Bruno eta Buffalmano'k bere Calandrino lagun inu-xenteari... Urrango goizean Erretore-apaiza eta Calandrino, biak dute portaera berdiña esanez:

—Bart txerria lapurtu didate.

Lapurrek. Fernando alde batetik eta Bruno ta Buffalmano bestetik:

—Oso ondo. Segi ori esaten. mundu guztiak sinistu dezan.

—Baña, egia dala!

—Segi. segi orretan...

Fernando'k Erretoreari lapurtutako txerria txikia zan. Eta. oiturari jarraituz, auzo guztiari banatu bear ba'zion 'txerri-erregaloak'. bere ezer gabe geldituko zan. Orduan Fernando'ri aolkua eskatu zion, zer egin. Eta Fernando'k esan zion, gauez esegiteko leiotik txerria, il zuela mundu guztiak ikusi zezan; gero, ber'iz. urrango goizean. txerria ondo izkutatu, eta, arrapatu ziotela esan. Eta, bitarte or'etan. Fernando berak arrapatu Erretoreari txerria.

Orain eun urte famili guztiak iltzen zuten, Azarotik asita, etxean azitako txerri bat: gazitarako ez zira puska, ^sorde ezin eta ortik sortu zan 'txerri-erregaloen' oitura. Auzoko lagunei eskeintzen zitzaien odolki, urdai. bizkar-
ezur zati bat... Gero bakoitzak artzen zitun ordaiñetan txer'i-erregaloak... Erretoreari geinak eskeintzen zioten zer-edo-zertxo eta mokau goxoak sarritan. Ordañak ematen asi ezkerro, txerria urtu. Eta orregaitik zegoen Erretorea kezkatu aolkua Fernando'ri eskatu zionean.

Lapurketa onek beste ondorio bat ere ekarri zuan: Fernando'k ez zuen txerririk iltzen; txerri-erregalorik ernaterik ez, eta artzerik ere ez. Orain txerria badu eta saskitxo batean odolkitxo bat. urdai zati bat. xerra bat... garbi-garbi ipiñi eta erriko atea jo zitun galdezka:

—Zuek ekartzen al didazute txerri-erregalorik?

— Ez ba, Fernando.

— Agur. ba orduan.

Saskitxoa ustu bearrik ez. Arrezkero erri guztiak ekartzen zioten txerri-erregaloak.

Bruno eta Buffalmano'ren zergatia beste bat da; baña, jokatu. berdin jokatzan dute. Calandrino'k erritik kapora zeudan borda bat eta txerria gizontzen. Bere bi lagunek txerri ura jan nai zuten mendian eta orretarako Fernando'ren asmakizuna agertu zioten Calandrino'ri... Eta. gau aretan txerria arrapatu zioten. Gero lagunek Calandrino'ri Fernando'k apaizari egindako egiten die. baña dollorkeri geiagokin: bi antzar ematen ez ba' die, txerria maitale gazte batentzako izan dala, esango diote emaz-

teari... Txerria naikoa ez dala, bi antzar eman bear Calandrino inuxenteak.

Boccaccio-ren kontuak Fernando-renak baño garratza-go dira; denborarekin legundu egin dira apurtxo bat...

5/ Decameron eta "Gizon Bikañak"

1930'en amarkadan bazebillen gure artean 'Gizon Bikañak' izeneko antzerki bat, (erderaz 'Los Tres Valientes'). 1936'ko gerraren aurretik, Lazkao'n antzesu genduan, eta gerra ondoren, Zumarraga'n.

Fernando Amezketarraren kontuak ezezik, 'Gizon Bikañak' duen gaia ere, aurkitu det Boccaccio-ren Decameron liburuan Beratzigarren Aldian, Lenengo Kontuan, 'Los Muertos de Doña Francisca' izen-buruakin.

Euskal antzerkian etxeokandrea bat, bere ondasunen zaindaria bikain baten billa, dabil. Iru agertu dira lan orren eske eta bakoitzak ez daki beste bien berri. Andreak jolas-aldi bat prestatzen du onela: bateri esaten dio ildakoen gorpua zaindu bear duela gauetz; besteari, il-itxurak egin eta zaindaria ikaratzan saiatu bear duela; irugarrenari, deabruz jantzita, ildakoaren zaindaria ikaratu.

Ildakoa etzanda dago maai gañean, izara batekin estalita. Zaindaria bere alboan silla batean, botella-ardoa eta basoa, maaian dituela. Ildakoak ardoa edaten dio ontzitik, zaindaria konturatzeke. Irugarren aldirako, keskatzen asten da ardoaren jabea. Gau-erdian, sorgiñak aske galditzean, zaindaria eta ildakoa erdi-lotan daudela, baztar batetik ateratzen da deabrua garraxika eta saltoka. Zaindaria ori ikustean, alde egiten dio deabruari; ildakoak deabrua ikustean, bere burua maaitik botatzen du; deabrua, ildakoa bizirik ikustean, maai-azpian iskututzen

da... Une orretan, etxeokandreak, argiak piztu eta iru 'gizon bikañak' bildurrez biotza urturik ikusten ditu.

Boccaccio'k Bederatzigarren Aldiko Lenengo Kontuan (Decameron: Los Muertos de Doña Francisca) ere iru zerki dakartz, ildakoa, zaindaria eta Erriko Jaunaren Gau-ertzaiñak, deabruaren orde, arazo guztia ankazgora ipintzeko. Doña Francisca 'k ez du zaindaririk bear; berak auxe nai du: bi maitale, gaiñetik bota ezin ditunak, betirako galtzea. Oso maite-minduak daudenez, eta maitasuna edo-zertarako prest, gauza gaitzak eta zailak eskatzen dizkie era onetara: Bateri, gaur eortzitako ildako baten orde bere burua illobian gorde, ilda ba'lego bezela eta artan eutsi... Besteari, berriz, joateko gauerdian Franziskotarren illerrira eta ekartzeko gaur eortzitako gorpua. Joan da eta atera du illobitik, izara baten bilduta zegoen gorpua, eta badator etxeruntz illunpean eta etxeokandrea leiotik begira. Bat-batean Jaunaren Gau-ertzaiñak agertu dira, lapur baten ondoren eta, argia eurari zuzenduz, alto! bota die. Zaindaria bota du gorpua lurrera eta korri, tximistak artuta; jeiki da ildakoa, arri-eta-zur utzirik Gau-ertzaiñak eta zaindaria.

'Doña Francisca' pozik leioan: maitale sutsu aspergarri orrek ez dira geiago agertuko bere aurrean.

Ez dira kontu berdin-berdiñak, baña bai antzekoak. Izan ere, seireun urte daude bien bitartean.

Zine bat egiteko Boccaccio'rena, antzerki baterako, 'Gizon Bikañak'. Izan ere, antzerkia da.

Orra euskaldunen zenbat gauza, atsegin eta zaarrak, italiar baten idaztietan.

ARRINDA'tar ANES
Udaberria. 1998

IPUIN-SARIKETA (BILBAO'KO UDALAREN BABESPEAN)

EUSKERAZALEAK ALKARTEA'k, urte guztietan lez aurten be, ipuin sariketea iragarten dau, oiñarri-arauak oneik dirala:

—Ipuiñak euskeraz eta erriak erabilten dauan euskalkia erabilliaz idatziak izan bearko dabe eta idazkerea, EUSKERAZAINTZA'k argitaratua eta ZER aldizkarian erabilten dana.

— Ipuiñak asmatuikoak edo errian batuak izango dira, ez idatzita dagozanak edo itzulpenak.

— Luzeera iru orrialdetik lau orrialdera, idazkiñez idatzita eta bitarte bi dirala. Saria irabazten dabenak ZER'en argitaratuko dira. Saririk irabazten ez dabenak be bai ipuiñaren barrenean idazleak baimena emoten dauanean.

— Azillaren azkenerako EUSKERAZALEAK ALKARTEA'ren etxean (Bilbao'ko Colon de Larreategi. 14, 2.º eskoia) egon bear dabe.

— Abenduaren azkenerako emongo da maikoen erabagia eta ZER'en agertuko da, Urterillean, baita DEIA Egunkarian be albait lasterren.

— Sariak lau izango dira: 1.º 50.000 pezeta.

2.º 40.000 pezeta.

3.º 30.000 pezeta.

4.º 20.000 pezeta.

—Ipuiñak izen ordeagaz bialdu eta karta-azal txiki baten barruan izen-ordea ta izena.

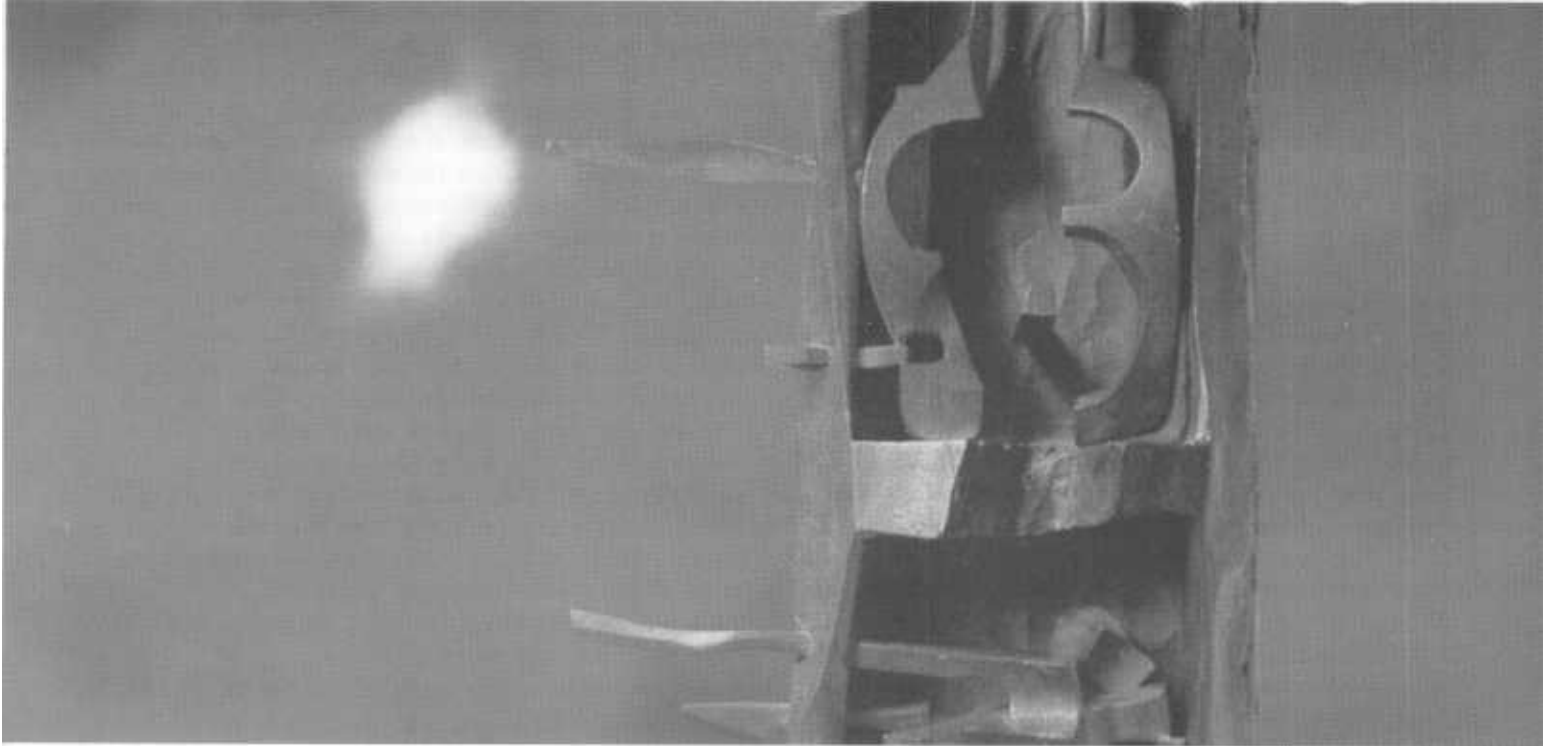
OARRA: ipuiñak ekarteko epea abenduaren azkenera arte luzatzen da.

EVSKERAZI LEKK

Colón de Larreategi, 14 - 2.ª dcha
48001 BILBAO

Akelarre. Nestor Basterretxea

BAT GATÓZ EUSKAL KULTUREAGAZ

Erakundearen konprometzat
artuten dogu, geure erri onen
arimeagaz bat egitea. Orrexegaitik
lagunduten deutsegu gogo osoz,
geure nortasun berezia indartuten
deuskuen kultur adierazpenai.

Eta aparteko arreta iminten
deutsagu, kultur adierazpenen
artean, gure ezaugarririk gorena
dan euskerearen garapenari.

EZ DAGO GEIAGO ESKINTZEN DAUANIK

BBK
Bilbao Bizkaia Kutxa

200 pezeta

ISSN: 1132 - 1350

Lege gordailua: BI-1452-85

FLASH COMPOSITION, S.L. - BILBAO